ISSN: 3060-4923 Impact Factor –7,212

QASAMLAR BILAN BOG‘LIQ MAROSIMLAR, URF-ODATLAR VA IJTIMOIY KONTEKST

Alimjonova Ruhshona Bahtiyorjon qizi
Andijon davlat pedagogika instituti
2-kurs magistranti
https://doi.org/10.5281/zenodo.23070711

Annotatsiya

Mazkur maqolada o‘zbek xalqining qasam bilan bog‘liq nutqiy, marosimiy va ijtimoiy amaliyotlari folklorshunoslik, etnologiya hamda lingvokulturologiya nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi. Qasam shaxsning o‘z so‘zi, va’dasi yoki bayonotini qat’iy tasdiqlashiga xizmat qiluvchi nutqiy akt hamda ramziy-kommunikativ hodisa sifatida talqin etiladi. Tadqiqotda qasamning oilaviy munosabatlar, qarindoshlik aloqalari, mahalla muhiti, diniy tasavvurlar, axloqiy me’yorlar va ijtimoiy ishonch bilan aloqador jihatlari yoritiladi. Qasamning oddiy va’dadan farqli xususiyatlari, uning nutqiy shakli, axloqiy mazmuni va ijtimoiy funksiyasi o‘zaro bog‘liqlikda ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, qasamning turli hududlarda bir xil shaklda namoyon bo‘lmasligi, uning mazmuni va marosimiy darajasi tarixiy, hududiy, diniy hamda kommunikativ omillar bilan bog‘liqligi asoslanadi. Maqolada qasamga oid materiallarni o‘rganishda og‘zaki nutq namunalari, folklor matnlari, etnografik kuzatuvlar, lug‘aviy manbalar va tarixiy-etnografik tadqiqotlarni kompleks tahlil qilish zarurligi ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar: qasam, qasam ichish, qasamyod, ont, marosim, urf-odat, an’ana, o‘zbek folklori, etnologiya, lingvokulturologiya, nutqiy akt, ijtimoiy ishonch, mahalla, axloqiy me’yor.

ОБРЯДЫ, ОБЫЧАИ И СОЦИАЛЬНЫЙ КОНТЕКСТ, СВЯЗАННЫЕ С КЛЯТВАМИ

Аннотация

В статье с позиций фольклористики, этнологии и лингвокультурологии рассматриваются речевые, обрядовые и социальные практики, связанные с клятвой в узбекской традиционной культуре. Клятва интерпретируется как речевой акт и символико-коммуникативное явление, посредством которого говорящий подтверждает истинность своего высказывания, обещания или обязательства. Особое внимание уделяется связи клятвы с семейными отношениями, родственными связями, махаллинской средой, религиозными представлениями, нравственными нормами и социальным доверием. Анализируются отличия клятвы от обычного обещания, её речевая форма, нравственное содержание и социальные функции. Отмечается, что формы и степень обрядности клятвы могут различаться в зависимости от исторических, территориальных, религиозных и коммуникативных факторов. Делается вывод о необходимости комплексного изучения данного явления на основе устной речи, фольклорных текстов, этнографических наблюдений, лексикографических источников и историко-этнографических исследований.

Ключевые слова: клятва, принесение клятвы, обет, обряд, обычай, традиция, узбекский фольклор, этнология, лингвокультурология, речевой акт, социальное доверие, махалля, нравственные нормы.

RITUALS, CUSTOMS, AND SOCIAL CONTEXTS RELATED TO OATHS

Abstract

This article examines speech, ritual and social practices associated with oaths in Uzbek traditional culture from the perspectives of folklore studies, ethnology and linguoculturology. An oath is interpreted as a speech act and a symbolic-communicative phenomenon through which a speaker confirms the truthfulness of a statement, promise or commitment. Particular attention is paid to the relationship between oaths and family relations, kinship ties, the mahalla environment, religious beliefs, moral norms and social trust. The study discusses the differences between an oath and an ordinary promise, as well as its speech form, moral content and social functions. It is emphasized that the forms and degree of ritualization of oaths may vary depending on historical, territorial, religious and communicative factors. The article argues for the necessity of a comprehensive study of this phenomenon based on oral speech materials, folklore texts, ethnographic observations, lexicographical sources and historical-ethnographic research.

Keywords: oath, swearing, vow, ritual, custom, tradition, Uzbek folklore, ethnology, linguoculturology, speech act, social trust, mahalla, moral norms.

KIRISH

Xalqning marosim va urf-odatlari jamiyatning tarixiy xotirasi, ma’naviy qadriyatlari hamda ijtimoiy munosabatlarini aks ettiruvchi muhim madaniy hodisalardan hisoblanadi.: Marosimlar inson hayotidagi muhim voqealarni tartibga solish, ijtimoiy aloqalarni mustahkamlash va avlodlar o‘rtasidagi madaniy uzviylikni ta’minlash kabi vazifalarni bajaradi. O‘zbek xalqining an’anaviy madaniyatida oilaviy-maishiy, mavsumiy, diniy va jamoaviy marosimlar alohida o‘rin egallaydi. Qasam ham ana shu madaniy tizim doirasida o‘ziga xos kommunikativ, axloqiy va ramziy mazmunga ega hodisa sifatida namoyon bo‘ladi. Lug‘aviy jihatdan qasam shaxsning o‘z haqligi yoki so‘zining to‘g‘riligini tasdiqlash, suhbatdoshni ishontirish maqsadida mas’uliyatli bayonot berishi, shuningdek, sodiqlik yuzasidan bildiriladigan tantanali va’dani anglatadi. O‘zbek tilida “qasam ichmoq”, “qasam ichirmoq”, “qasamida turmoq”, “qasamini buzmoq” kabi birikmalarning mavjudligi mazkur tushunchaning diniy mazmun bilan bir qatorda axloqiy va kommunikativ qatlamlari ham shakllanganini ko‘rsatadi . Qasam oddiy va’dadan undagi mas’uliyat va qat’iyat darajasi bilan farqlanadi. Va’da, odatda, shaxsning kelgusidagi xatti-harakatini bildirsa, qasam mazkur va’da yoki bayonotni muayyan axloqiy, diniy yoki ijtimoiy qadriyat bilan mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu ma’noda qasamni nutqiy akt sifatida nafaqat axborot uzatish, balki ijtimoiy munosabatni mustahkamlash yoki o‘zgartirish imkoniyatiga ega kommunikativ harakat sifatida ko‘rish mumkin . O‘zbek madaniy muhitida qasamni faqat diniy hodisa yoki faqat lingvistik birlik sifatida talqin qilish hodisaning mohiyatini to‘liq ochib bermaydi. Qasamning mazmuni va funksiyasi uning aytilish vaziyati, kommunikativ ishtirokchilari, tinglovchining munosabati, jamoaviy qadriyatlar hamda

tarixiy-madaniy kontekst bilan chambarchas bog‘liq. Mazkur maqolaning maqsadi o‘zbek xalqining qasam bilan bog‘liq nutqiy va marosimiy amaliyotlarini tavsiflash, ularning ijtimoiy kontekstini aniqlash hamda qasamning ishonch, mas’uliyat, axloqiy nazorat va jamoaviy munosabatlar tizimidagi o‘rnini tahlil qilishdan iborat.

Tadqiqotning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

• qasam tushunchasining nutqiy va marosimiy xususiyatlarini aniqlash;
• qasamning o‘zbek urf-odatlari tizimidagi o‘rnini tavsiflash;
• qasamning oilaviy, qarindoshlik va mahalla munosabatlaridagi funksiyalarini tahlil qilish;
• qasamning diniy va axloqiy mazmunini farqlash;
• folklor va til materiallarida qasamga oid birliklarning qo‘llanish xususiyatlarini ko‘rsatish;
• an’anaviy va zamonaviy qasam amaliyotlari o‘rtasidagi ehtimoliy farqlarni belgilash.

Tadqiqotda tavsifiy, qiyosiy-tarixiy, lingvokulturologik, funksional-pragmatik hamda ijtimoiy-antropologik yondashuvlardan foydalanildi. Qasam hodisasi bir vaqtning o‘zida nutqiy akt, marosimiy amaliyot va ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi ramziy vosita sifatida ko‘rib chiqildi. Marosimni faqat tashqi harakatlar majmui sifatida emas, balki jamiyat tomonidan muayyan ma’no bilan ta’minlangan ramziy xatti-harakatlar tizimi sifatida o‘rganish antropologik tadqiqotlarda muhim metodologik yo‘nalishlardan biridir. Shu nuqtayi nazardan, qasamning ma’nosi uning leksik shakli bilangina chegaralanmaydi. Uning mazmunini aniqlashda nutq vaziyati, ishtirokchilar o‘rtasidagi ijtimoiy munosabatlar, diniy tasavvurlar va axloqiy qarashlar ham hisobga olinishi zarur. Mazkur maqola asosan nazariy-tahliliy xarakterga ega. Shu sababli unda tilga olingan ayrim hududiy va avlodlararo farqlar yakuniy empirik xulosa sifatida emas, balki kelgusida dala tadqiqotlari orqali tekshirilishi lozim bo‘lgan ilmiy faraz sifatida qaraladi.

Qasam tushunchasininh nutqiy va marosimiy tabiati

Qasamning asosiy mohiyati shaxsning o‘z bayonoti, va’dasi yoki majburiyatini kuchaytirib tasdiqlashidan iborat. Nutqiy aktlar nazariyasiga ko‘ra, ayrim gaplar voqelik haqida xabar berish bilan cheklanmay, muayyan ijtimoiy harakatni ham amalga oshiradi. Qasam ana shunday performativ xususiyatga ega nutqiy harakatlardan biri sifatida qaralishi mumkin. Qasam aytilganda so‘zlovchi o‘z bayonotining rostligini yoki kelgusidagi harakatining qat’iyligini alohida ta’kidlaydi. Shu bois qasam tarkibida rostgo‘ylik, sadoqat, vijdon, mas’uliyat va so‘zida turish kabi axloqiy tushunchalar mujassamlashadi. Qasamning marosimiy xususiyati esa uning muayyan ijtimoiy vaziyatda, ma’lum tinglovchilar oldida yoki ramziy jihatdan muhim sharoitda amalga oshirilishi bilan bog‘liq. Biroq har qanday qasamni to‘laqonli marosim sifatida baholash to‘g‘ri emas. Kundalik muloqotda ishlatiladigan “qasam ichaman” kabi birliklar ko‘pincha emotsional ta’kid vazifasini bajaradi. Rasmiy, diniy yoki jamoaviy sharoitda aytiladigan qasam esa kuchliroq marosimiy va ijtimoiy mazmun kasb etishi mumkin. Shu jihatdan qasam hodisasining uch asosiy qatlamini ajratish mumkin:

1. **Nutqiy qatlam** — qasamni ifodalovchi so‘z, ibora va sintaktik konstruksiyalar.
2. **Axloqiy qatlam** — rostgo‘ylik, sadoqat, vijdon, va’daga vafo va mas’uliyat tushunchalari.
3. **Ijtimoiy qatlam** — ishonchni mustahkamlash, nizoni bartaraf etish, shaxsning obro‘sini himoya qilish yoki jamoa oldidagi majburiyatni belgilash.

Mazkur qatlamlar bir-birini to‘ldiradi, biroq har bir kommunikativ vaziyatda ularning namoyon bo‘lish darajasi bir xil bo‘lmasligi mumkin.

Qasamning diniy va axloqiy konteksti

Qasam tushunchasi ko‘plab madaniyatlarda muqaddaslik, rostgo‘ylik va axloqiy javobgarlik bilan bog‘langan. O‘zbek xalqining tarixiy-madaniy rivojida islomiy qarashlar, mahalliy udumlar va xalqona e’tiqodlar uzoq tarixiy jarayon davomida o‘zaro ta’sirda bo‘lgan. Islomiy madaniyatda qasam tushunchasi diniy-huquqiy va axloqiy mazmunga ega. Shu bilan birga, kundalik o‘zbek nutqida uchraydigan qasam shakllarining barchasini diniy qasam bilan aynanlashtirish mumkin emas. Kundalik muloqotda qasam ko‘pincha suhbatdoshni ishontirish, bayonotning qat’iyligini ko‘rsatish yoki kuchli hissiy holatni ifodalash vositasiga aylanadi.

O‘zbek tilining lug‘aviy va frazeologik materiallarida “qasam ichmoq”, “qasamida turmoq”, “qasamini buzmoq” kabi birliklarning mavjudligi qasam tushunchasining axloqiy javobgarlik bilan bog‘liqligini ko‘rsatadi. Diniy qasam bilan kundalik nutqdagi qasam shakllarini farqlash metodologik jihatdan muhimdir. Birinchi holatda shaxs o‘z so‘zini diniy-ma’naviy mas’uliyat bilan bog‘lasa, ikkinchi holatda qasam ko‘pincha pragmatik va emotsional kuchaytiruvchi vosita sifatida ishlatiladi.

Qasam va ijtimoiy ishonch

Ijtimoiy ishonch oila, qarindoshlik va jamoaviy munosabatlarning barqarorligini ta’minlovchi muhim omillardan biridir. Qasam shaxsning o‘z so‘ziga javobgarligini namoyish etishi orqali mavjud ishonchni mustahkamlashga xizmat qilishi mumkin. Biroq qasamning o‘zi ishonchning mutlaq kafolati hisoblanmaydi. Shaxsning jamiyatdagi obro‘si uning avvalgi xatti-harakatlari, va’dalariga munosabati, amaliy mas’uliyati va jamoa bilan munosabatlari asosida shakllanadi. Qasamning ijtimoiy vazifasi, ayniqsa, nizoli vaziyatlarda yaqqol namoyon bo‘lishi mumkin. Bunday sharoitda shaxs o‘z pozitsiyasini himoya qilish yoki bayonotining rostligini ta’kidlash uchun qasamdan foydalanadi. Tinglovchining qasamga munosabati uning diniy qarashlari, axloqiy mezonlari hamda qasam aytayotgan shaxsga nisbatan avvaldan mavjud ishonchiga bog‘liq. Shu ma’noda qasamni “ishonch yaratadigan mutlaq vosita” sifatida emas, balki mavjud ijtimoiy ishonchni kuchaytirishi yoki shubhali vaziyatda uni tiklashga qaratilgan kommunikativ vosita sifatida tushunish maqsadga muvofiq.

Oila, qarndoshlik va mahalla konteksti

Oila va qarindoshlik munosabatlarida qasam va’da, sadoqat va mas’uliyat tushunchalari bilan bog‘liq holda namoyon bo‘lishi mumkin. O‘zbek oilaviy madaniyatida so‘zning qadr-qimmati, kattalarning roziligi, qarindoshlik rishtalari va jamoaviy baho kabi omillar shaxsning xatti-harakatlarini tartibga soluvchi norasmiy mexanizmlar sifatida namoyon bo‘ladi. Mahalla muhitida shaxsning obro‘si, so‘zida turishi va jamoa oldidagi mas’uliyati muhim ijtimoiy mezonlardan hisoblanadi.Qasam ayrim vaziyatlarda shaxsning jamoa oldidagi pozitsiyasini kuchaytirishi mumkin.Biroq qasamning axloqiy-ijtimoiy ta’siri bilan uning rasmiy huquqiy kuchini farqlash zarur. Qasam jamoaviy baholashga ta’sir qilishi mumkin, ammo u muayyan vaziyatlarda avtomatik tarzda

rasmiy huquqiy dalil maqomini kasb etmaydi. Demak, qasamning ijtimoiy kuchi va huquqiy kuchi bir xil hodisa emas.

Folklor va til materiallarida qasam

Qasamga oid tasavvurlar xalq og‘zaki ijodida rostlik, va’da, sadoqat, xiyonat, vijdon va insonning o‘z so‘ziga munosabati bilan bog‘liq holda namoyon bo‘lishi mumkin. Maqol, matal, doston, rivoyat, ertak hamda kundalik nutq namunalari xalq dunyoqarashidagi qasam konseptini aniqlash uchun muhim manba bo‘la oladi. O‘zbek folklorshunosligida marosim folklori, oilaviy marosimlar, to‘y va motam an’analari, mavsumiy marosimlar hamda xalqona e’tiqodlar keng tadqiq etilgan . Bunday manbalar qasamni bevosita o‘rganish bilan bir qatorda, qasam yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan madaniy muhitni aniqlash imkonini ham beradi. Lingvokulturologik tahlilda qasamni ifodalovchi fe’llar, otlar, frazeologik birliklar, murojaat shakllari, diniy birliklar va emotsional konstruksiyalar o‘rganilishi lozim. Bunda bir xil ifodaning turli vaziyatlarda turlicha pragmatik ma’no kasb etishi ham hisobga olinadi. Qasamni nutqiy aktlar nazariyasi asosida o‘rganish uning kommunikativ mohiyatini yanada aniqroq ochib beradi. J. L. Austin nutq orqali amalga oshiriladigan harakatlarning mavjudligini asoslagan bo‘lsa, J. R. Searle nutqiy aktlarning turli funksional guruhlarini tizimlashtirgan. Qasamda kamida uchta asosiy kommunikativ yo‘nalishni ajratish mumkin:

- **tasdiqlash** — shaxs o‘z bayonotining rostligini ta’kidlaydi;
- **majburiyat olish** — shaxs kelgusidagi xatti-harakati uchun o‘zini mas’ul deb e’lon qiladi;
- **ishontirish** — so‘zlovchi tinglovchining shubhasini kamaytirishga intiladi.

Qasamning kommunikativ samarasi faqat uning verbal formulasiga bog‘liq emas. Bunda so‘zlovchining ijtimoiy mavqei, obro‘si, tinglovchi bilan munosabati hamda qasam aytilayotgan vaziyat muhim ahamiyat kasb etadi.

An’ana va zamonaviylik

Har qanday an’ana singari qasam bilan bog‘liq amaliyotlar ham jamiyatdagi ijtimoiy o‘zgarishlar ta’sirida qayta talqin qilinishi mumkin. Shaharlashuv, ta’lim darajasining oshishi, huquqiy madaniyatning rivojlanishi, ommaviy kommunikatsiya vositalarining kengayishi va ijtimoiy tarmoqlarning rivojlanishi nutqiy odatlarning o‘zgarishiga ta’sir ko‘rsatmoqda. Zamonaviy sharoitda qasam ayrim vaziyatlarda o‘zining an’anaviy axloqiy mazmunini saqlab qolgan holda, kommunikativ ta’kid vositasiga aylanishi mumkin. Yoshlar nutqida qasamga oid ayrim birliklarning emotsional kuchaytirgich sifatida ishlatilishi haqidagi farazni maxsus sotsiolingvistik va dala materiallari asosida tekshirish mumkin.

Natijalar va muhokama

Yuqoridagi nazariy tahlil asosida qasamni o‘zbek madaniyatida bir nechta o‘zaro bog‘liq funksiyalarni bajaruvchi hodisa sifatida tavsiflash mumkin. Birinchidan, u shaxsning bayonoti yoki va’dasini kuchaytiradi. Ikkinchidan, kommunikativ vaziyatda tinglovchini ishontirishga xizmat qiladi. Uchinchidan, shaxsning axloqiy mas’uliyatini ta’kidlaydi. To‘rtinchidan, ayrim jamoaviy vaziyatlarda shaxsning o‘z pozitsiyasini asoslashiga imkon beradi. Shu bilan birga, qasamning

ijtimoiy samarasi uning verbal shakli bilangina belgilanmaydi. Qasam aytayotgan shaxsning ijtimoiy mavqei, obro‘si, tinglovchi bilan munosabati, mavjud ishonch darajasi va kommunikativ vaziyat uning qabul qilinishiga ta’sir qiluvchi omillar sifatida qaralishi mumkin.

Qasamning diniy va kundalik kommunikativ shakllarini farqlash ham muhim metodologik masaladir. Chunki bir xil til birligi turli kommunikativ vaziyatlarda turlicha pragmatik ma’no kasb etishi mumkin. Shu sababli qasamni faqat lug‘aviy birliklar asosida emas, balki real nutqiy kontekst va madaniy muhit bilan bog‘liq holda o‘rganish zarur.

XULOSA

Qasam o‘zbek xalqining madaniy hayotida shaxsiy bayonot, va’da va majburiyatni kuchaytiruvchi nutqiy-kommunikativ hodisa sifatida namoyon bo‘ladi. Uning mazmunida rostgo‘ylik, sadoqat, vijdon, mas’uliyat va so‘zida turish kabi axloqiy tushunchalar mujassamlashadi. Tahlil shuni ko‘rsatadiki, qasamni faqat diniy, folklor yoki lingvistik hodisa sifatida o‘rganish uning barcha jihatlarini qamrab olmaydi. Mazkur hodisani nutqiy shakl, marosimiy vaziyat, ijtimoiy ishonch, axloqiy qadriyat va madaniy kontekstning o‘zaro birligi asosida tadqiq etish maqsadga muvofiq. Qasam ayrim vaziyatlarda oila, qarindoshlik va mahalla munosabatlarida shaxsning mas’uliyatini kuchaytirishi, nizoli vaziyatlarda esa o‘z pozitsiyasini himoya qilish vositasiga aylanishi mumkin. Biroq uning ijtimoiy ta’siri shaxsning obro‘si, avvalgi xatti-harakatlari, kommunikativ vaziyat va tinglovchining qadriyatlari bilan chambarchas bog‘liq. Qasamning O‘zbekistonning barcha hududlarida bir xil shaklda mavjudligi haqidagi qat’iy xulosaga kelish uchun yetarli empirik material mavjud emas. Shu sababli kelgusidagi tadqiqotlarda turli hududlardan dala materiallarini yig‘ish va ularni qiyosiy tahlil qilish muhim ilmiy vazifa hisoblanadi. Istiqbolda qasamga oid leksik va frazeologik birliklarning lingvistik korpusini yaratish, turli hududlarda qasamning etnografik ko‘rinishlarini qiyoslash, turli avlod vakillarining qasamga munosabatini o‘rganish hamda folklor matnlarida qasamning badiiy-pragmatik funksiyalarini aniqlash mumkin. Shunday qilib, qasam o‘zbek madaniyatida so‘zning ijtimoiy qiymati, shaxsiy mas’uliyat va jamoaviy ishonchni ifodalovchi ko‘p qatlamli hodisa sifatida namoyon bo‘ladi. Uni folklorshunoslik, etnologiya, lingvokulturologiya va pragmatikaning kesishgan nuqtasida tadqiq etish o‘zbek xalqining an’anaviy va zamonaviy kommunikativ madaniyatini chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Alaviya M. O‘zbek xalq marosim qo‘shiqlari. — Toshkent: Fan, 1974.
2. Ashirov A. O‘zbek xalqining qadimiy e’tiqod va marosimlari. — Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2007. — 274 b.
3. Austin J. L. How to Do Things with Words. — Oxford: Clarendon Press, 1962.
4. Bell C. Ritual Theory, Ritual Practice. — New York: Oxford University Press, 1992.
5. Beruniy Abu Rayhon. Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar. — Toshkent: Fan, 1968.
6. Geertz C. The Interpretation of Cultures. — New York: Basic Books, 1973.
7. Imomov K., Mirzayev T., Sarimsoqov B., Safarov O. O‘zbek xalq og‘zaki poetik ijodi. — Toshkent: O‘qituvchi, 1990.
8. Ismoilov H. O‘zbek to‘ylari. — Toshkent: O‘zbekiston, 1992.

9. Jo‘rayev M. O‘zbek mavsumiy marosim folklori. — Toshkent: Fan, 2008. — 252 b.
10. Mirzayev T. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi. — Toshkent: Mumtoz so‘z, 2010.
11. Mirzayev T., Safarov O., O‘rayeva D. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi xrestomatiyasi. — Toshkent: Aloqachi, 2008.
12. O‘rayeva D. O‘zbek motam marosimi folklori. — Toshkent: Fan, 2004.
13. Qodirov P. Yulduzli tunlar. — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1978.
14. Rahmatullayev Sh. O‘zbek tilining izohli frazeologik lug‘ati. — Toshkent: O‘qituvchi, 1978. — 408 b.
15. Safarov O. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi. — Toshkent: Musiqa, 2010.
16. Sarimsoqov B. O‘zbek marosim folklori. — Toshkent: Fan, 1986. — 216 b.
17. Searle J. R. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. — Cambridge: Cambridge University Press, 1969.
18. Sattor M. O‘zbek udumlari. — Toshkent: Fan, 1993.
19. Turner V. The Ritual Process: Structure and Anti-Structure. — Chicago: Aldine Publishing, 1969.
20. van Gennep A. The Rites of Passage. — Chicago: University of Chicago Press, 1960.
21. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 5 jildlik. A. Madvaliyev tahriri ostida. — Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2006–2008.
22. Murodov M. Qarg‘ish va olqish // Sarchashmadan tomchilar. — Toshkent: Fan.